

**TOESPRAAK EKKLESIA AMSTERDAM DOOR ALEX VAN LIGTEN
ZONDAG 19 APRIL 2015**

PSALM 84,

DE VERLIEFDHEID OP HET VISIOEN

19 april 2015, Rode Hoed.

1.

*'Quand nous en serons au temps des cerises
et gai rossignol et merle moqueur
seront tous en fête,
les belles auront la folie en tête
et les amoureux du soleil au coeur.
Quand nous chanterons le temps des cerises
sifflera bien mieux le merle moqueur.'*

Ik dacht altijd dat Yves Montand het geschreven had voor een van zijn talloze minnaressen, de generatie van mijn moeder hield het op Charles Trenet.

Maar het is nog ouder. Het stamt uit het midden van de negentiende eeuw, en Jean-Baptiste Clément schreef het, een Parijse jongen die opgroeide in de tijd van toenemende bewustwording van de arbeiders. Hij was erg onder de indruk van het eerste internationale arbeidersverbond en een enthousiast aanhanger van de Parijse Commune. Die ontstond vlak na de Frans-Duitse oorlog van 1870-1871.

(In de Ecole des militaires in Parijs zag ik een paar jaar geleden boven de ingang van een afdeling staan: Les grandes guerres 1870-1945. Ik heb zelden een opschrift gezien dat in één klap zoveel inzicht biedt. Voor de Fransen geldt het natuurlijk in het bijzonder, omdat ze zowel in 1870-1871 als tijdens de oorlogen van 1914-1919 en 1939-1945 een hevig betrokken partij waren, maar het is een juiste kijk op de wereldgeschiedenis: er was één lange periode van oorlog van 1870 tot 1945, met af en toe een onderbreking.)

Goed, na deel 1 van die ene grote oorlog, in 1871 werd de vrede tussen Duitsland en Frankrijk getekend. Parijs vierde feest, het was voorjaar, de toekomst wenkte, en geheel democratisch, met grote steun van de bevolking, verklaarde Parijs zich onafhankelijk, koos een eigen regering en noemde het 'de Parijse Commune'. Het leger werd vervangen door een garde van burgers, schulden van tot de bedelstaf geraakte mensen werden kwijtgescholden (dat bleek een opsteker voor de economie!), en de scheiding van kerk en staat werd afgekondigd.

De republiek antwoordde met belegering en repressie. Twee maanden duurde de vreugde en toen werd door het republikeinse leger de revolutie gesmoord in bloed: binnen een week waren er meer dan 30.000 Communards gedood in gevechten en bij massa-executies; 40.000 mensen werden gevangen gezet.

In de tijd daarna ging dat liedje van Clément rondzingen. Het maakte een merkwaardige carrière. Want het was een liefdesliedje met een weemoedige ondertoon: de liefde is als de kersentijd, ze duurt maar even en daarna is het verlangen geblazen, naar toen het nog zo heerlijk was en naar als het – wie weet – weer zo heerlijk zal zijn. Het was een liefdesliedje, het werd, zonder dat er een woord aan veranderd werd, hét lied van de Communards.

De mythe wil dat Jean-Baptiste Clément op de laatste dag van de strijd een vrouw ontmoette die te hulp was gesnel om de gewonden op de barricaden te verzorgen. Ze heette Louise en hij droeg zijn toen vijf jaar oude chanson aan haar op.

Zo is er een verbinding met de Parijse Commune. Of die klopt, weet ik niet, maar het lied werd wel het lijflied van de ex-opstandelingen. Het ging de weg van een psalm: misschien ooit als individuele uiting geschreven, maar vervolgens van een maatschappelijke, politieke lading voorzien.

Dit was wat de Communards overhielden na hun kapotgemaakte experiment: een blijvende verliefdheid op de idealen van hun kersentijd, de revolutie. Het duurde maar even, maar het smaakte naar meer. De verliefdheid op een meisje is vertaald in de verliefdheid op het visioen van vrede en gerechtigheid.

2. Het is mooi gevonden, maar overtuigt het ook? In tegenstelling tot verliefdheid en liefde heb ik het niet zo op revoluties. Of ze altijd meer ellende hebben opgeleverd dan ze hebben weggenomen, weet ik niet, maar verbeteringen in het lot van de mensen over wier hoofden ze werden uitgevochten zaten er zelden in.

De ontwikkelingen ten goede ietsje geleidelijker laten komen dan door alles op zijn kop te zetten, de vervanging van oude machtswellustelingen door eerlijke, aardige mensen in plaats van door nieuwe potentaten, lijkt me efficiënter en beter voor de volksgezondheid. Al lukt het in een (zogenaamde) moderne (zogenaamde) democratie als de onze ook niet meer om via de wegen der geleidelijkheid daadwerkelijke verbeteringen in te voeren. Het toeschuiven door het rijk naar de gemeentes van zaken als jeugd- en thuiszorg laat zien hoe ondoordacht en daardoor vol ongelukken een niet goed voorbereide en slecht uitgevoerde verandering kan uitpakken. En het verantwoordelijk bewindswezen maakt zich eraf met iets als: 'Het valt, gezien de sombere voorspellingen nog aardig mee, en daar waar het niet goed gaat, zullen wij de vinger goed aan de pols houden.'

Omwille van de kostenbeheersing knellen de vingers de polsen soms af. Omwille van de almacht van het geld wordt kinderen geen toekomstdroom meer gegund, maar worden ze van meet af aan op het spoor gezet van opleidingen die nu de toekomst lijken te hebben, beroepskeuzes die niet te maken hoeven te hebben met aanleg of talent, maar met de vraag of je er later wat mee kunt verdienen. De zeggenschap die de overheid bij dit soort zaken opeist komt in de buurt van de dwang van de revolutionaire dictaturen. Omwille van coalities en het voortbestaan van de regering worden concrete mensen, de allerzwaksten, als voorwerpen behandeld, of zelfs minder dan dat. Je denkt bij iedere gênante vertoning dat we het dieptepunt nu wel bereikt hebben – democratische verkiezingen die tot een bedenkelijk spelletjesniveau worden gedegradeerd, corrupte, leugenachtige regeerders, wat krijgen we al niet langs. Maar dat is nog niets in vergelijking tot deze laatste dagen, nu het niet eens meer gaat over menselijkheid, waardigheid, of de kwaliteit van wat je nog een samenleving kan noemen, maar louter en alleen over de vraag of we morgen nog wel een kabinet hebben. Wij hebben al heel lang geen kabinet meer. Wij hebben twee dozijn opportunisten, en daaromheen een ongelooflijke hoeveelheid leden van de vrije pers, die in dit domme, schandelijke circus meedraaien. Ik zou me graag willen abonneren op een krant of een omroep die zegt: 'Sorry, lieve mensen, maar we slaan de politieke verslaggeving nu een tijdje over, totdat het ons inziens weer op een peil is gekomen die de benaming politiek verdient.' Niemand die dat zegt. We worden ongewild meegenomen in deze norm- en waarloosheid.

Het is groepsdwang, een dwang die lang niet zo erg is als de overheidsterreur na de Franse of de Russische Revolutie, maar er wel wat van heeft. Hier is overigens de vergelijking al bijna opgehouden, want alle afbraak en wanbeleid nu bij ons geschieden uit kortzichtigheid, eigenbelang en het belang van de vrindjes op de hoge posten. In de landen van de revoluties was het niet de kortzichtigheid, maar waren het juist de vergezichten die voor veel ellende zorgden. De nieuwe machthebbers na de revolutie zagen een paradijs op aarde voor zich. Om dat te realiseren moest al het niet-paradijselijke verdwijnen, ook wat in sovjetjargon 'menselijke materiaal' werd genoemd. Ik heb de grootst denkbare weerzin tegen opgelegde dwang om koste wat kost de hemel op aarde te realiseren, het paradijs te herwinnen.

In de sfeer van de Communards en hun liedje over de kersentijd kan ik me er nog wel iets bij voorstellen. Als je de nieuwe toekomst hebt zien wenken, en het heeft je vervuld met een soort verliefdheid op de wereld die komt, dan wil je dat uitdragen, je wilt het delen met alle anderen. Zoals je, in hevige verliefdheid, het uitstraalt en anderen aan je kunnen zien dat er iets met je is, en zoals je dan ook niet alleen maar wilt zoenen en vrijen, maar ook op zaterdagmiddag hand in hand door de winkelstraat wilt lopen, zo is dat ook met het deel krijgen aan iets dat groter is dan jijzelf.

Ik kan de woorden en daden van Jezus' discipelen na Pasen ook niet anders duiden dan dat zo'n soort gevoel over ze is gekomen. Het kwam door dichte deuren, maar het was er echt. Ze zeiden dat hij dood was, maar hij leeft. En hij spreekt. Ook wie daar niet een-twee-drie op vertrouwen kan, wordt meegenomen, erbij betrokken.

3. Goed. Geen herwonnen paradijs. Geen hemel op aarde. Wat dan wel? Psalm 84 zegt, zingt: er staat een huis op de heuvel, 'waar alles welkom is, waar alles woont'. Een dak, een bed voor iedereen, zonder voorwaarden. Brood genoeg om te delen. In het grote verhaal is dat huis de tempel in Jeruzalem. Maar: de hele bijbel door blijven ze het vastberaden 'huis' noemen. En daardoor wordt het niet tot één unieke, eenmalige plaats in de geschiedenis en in de wereld, maar het zegt: ieder huis zal zo'n huis zijn. Bedevaren, pelgrimeren naar het heiligdom, dat is: tot het besef komen dat je je thuis kunt weten en dat dat voor iedereen zo zou moeten zijn. Deze aarde kan voor ons allemaal zorgen als we een beetje uitkijken en er niet achteloos en onbeheerst mee omspringen. We hebben de hemel hier niet zo nodig – als die toch komt, komt hij wel van de kant van God naar ons toe en dan is het ook prima. Maar wij hier kunnen het aardse leven voor elkaar en onszelf goed maken. Goed is dat je niet doet wat slecht is. Geen mensen eruit gooien die nergens heen kunnen. Zorgen voor elkaar en de middelen van bestaan niet oppotten ten koste van anderen die minder kansen hebben gehad dan jij. Geen schoolmeisjes uit hun banken laten plukken door criminele idioten. Geen gijzelingen, executies, goelags, guillotines, concentratiekampen.

Psalm 84 is vaak gelezen, evenals andere psalmen, als een vrome verzuchting van de enkele ziel. En het is ook zo dat sommige psalmen je raken in het diepst van je individuele ziel.

Ik weet het nog hoe, bijna dertig jaar geleden, deze psalm me omver haalde. Op een treurige zaterdag hadden we een vriend begraven. Ik had de preek gehouden, en daarom had ik mezelf goed gehouden, dat betekent: niet in het openbaar gehuild. Daar zit niemand echt op te wachten in de kerk en op het kerkhof, als de dienstdoende geestelijke zijn verdriet etaleert. Vond ik.

De volgende ochtend moest ik preken. Daar had ik wel onderuit gekund, maar ik wilde het ook. Er was wat in die dienst dat aan mij gekoppeld was, wat niet zomaar aan een vervanger kon worden overgedaan. Dus ik naar de kerk.

Ik had de psalm er niet op uitgezocht, het was de veertiende zondag na Pinksteren en dan is Psalm 84 de psalm van de zondag. We beginnen hem op zijn Geneefs te zingen en de tranen springen me in de ogen. Ik ga eventjes helemaal onderuit. Alsof er door dichte deuren iemand bij me binnenkwam en zei: 'Wat een toestand. Maar hier ben je thuis. Dit ene moment op mijn drempel is meer dan duizend ergens anders. Pak je zakdoek en haal diep adem. Probeer zelf maar niet mee te zingen.' Ik kreeg drie coupletten respijt. Tot aan de slotregels van vers 3: 'Ja, in het hart van de woestijn ontspringt een heldere fontein.' Toen een gebedje en daarna de laatste drie coupletten. En toen ging het weer.

Zo werken die liederen. Iedere keer als de psalm gezongen wordt, is dat van toen weer even present, voel ik weer wat ik toen voelde.

Daar blijft het niet toe beperkt, want voor de beperking is die psalm niet geschreven. In de opgetogen woorden van iemand die uren, dagen, maanden onderweg is geweest naar dit thuis, spreekt de psalm het verlangen uit naar een goede wereld. Dat verlangen kan ons bezielen om in het gewone, dagelijkse leven, het vloeken bij het nieuws, het spreken van goede woorden tegen de mensen die we liefhebben, ons leven de goede kant uit te laten gaan, – met trouwens liefst ook goede woorden over en tegen de mensen met wie we het qua liefhebben moeilijker vinden.

4. Intussen zouden we wel een kleine revolutie kunnen afdraaien. Een kleine mooie revolutie. Een tijdje terug was ik bij een vriend die een tijdlang in de landelijke politiek heeft gezeten, en aan tafel zat ook een ver familielid van hem die vertelde dat ze zwaar weer hadden op haar werk, een psychiatrische afdeling (of wat daar na alle reorganisaties van was overgebleven) van een groot ziekenhuis. Conflicten tussen de veertien vaste personeelsleden met een incompetent leidinggevende, zwalkend gedrag van de bestuurslaag daarboven: de mannen en vrouwen werden er successievelijk ziek en overspannen van. (Dit verhaal zou ook

zo uit het onderwijs, de politie en/of andere overheidsdiensten kunnen komen, maar het was in dit geval de gezondheidszorg.) We stemden in met haar klaagzang over de managementlaag. Toen zei ze: 'Ja, dat is maar makkelijk, maar – tegen haar neef – jullie zouden er eens iets aan moeten doen.' Met 'jullie' bedoelde ze 'de' politiek. Hij grinnikte, omdat zijn politieke partij nu niet de meest frequent aan echt regeren had mogen meedoen, om precies te zijn niet één keer, en hij zei: 'Het werkt volgens mij beter wanneer jullie er zelf wat aan doen. Stel je voor dat je je collega's grotendeels op één lijn krijgt, en jullie gaan in staking tegen je leidinggevende en tegen de laag erboven, eventueel met nog wat afdelingen erbij (want ik kan me niet voorstellen dat het alleen in jullie zijvleugel zo'n puinhoop is), dan moet je eens opletten hoe gauw het roer daar omgaat. Maar als jullie allemaal in je eentje blijven doormodderen, speel je ze alleen maar in de kaart.'

Stakende afdelingen, managers en economen eruit, alle macht aan de werkvloer. Zulke kleine mooie ritselende revoluties ¹, zouden die de moeite van het afdraaien niet waard zijn? Ook als het misschien maar één dag vlak daarbij komt, en dan weer duizend ver weg? 'Het duurt maar zo kort, de tijd van de kersen.'

Tenslotte een goede raad van één van de vertalers van het lied over de kersentijd, de Duitse zanger Wolf Bierman. Zijn Duitse vertaling haalt het niet bij de Nederlandse van Willem Wilmink ², maar wie haalt het wél bij Wilmink?

Bierman vertelde hoe hij de wereld ondergaat en naar de wereld kijkt:

'Met zwarte scepsis, waarvoor alle redenen is. En met hemelsblauwe hoop, waar óók alle redenen voor is.'

Laat naast de scepsis de hemelsblauwe hoop ons geleiden. Maar 'bereid je wel voor op het liefdesverdriet.' En 'blijf altijd trouw aan de tijd van de kersen, en het kort avontuur dat nooit over zal gaan.'

Zo moge het zijn.

¹ Lucebert, 'Ik draai een kleine revolutie af...' uit *Van de afgrond en de luchtmens*, Amsterdam 1999.

² Hij zei zelf ook: 'Ich habe das große Lied der Pariser Commune in mein störisches Deutsch gebracht'. Wolf Biermann, *Verdrehte Welt – das seh' ich gern*, München 1982, 115-116.